

Mütekellimîn ve Sûfiyyenin Ehl-i Hadîse Yönelttiği Tenkitlerin Değeri Üzerine

*Seyit AVCI**

“On the Criticism of
Mutakallimîn and Sûfiyyah
against Ahl al-Hadîth”

Abstract: Some different schools and groups of societies criticized the narrators who collected the hadîths of the Prophet, and recorded them in collections, and served Muslim ummah by protecting them from getting lost. Within these criticism about narrators are transmitting the contradicting and weak traditions, not having enough grammatical knowledge, neglecting their prayers and the Holy Qur’an, being busy with gossiping, boasting with their knowledge, chasing after worldly benefits, and failing to understand the meaning of ahadîth. However these criticisms do not apply all narrators but only certain groups. Because putting all narrators under suspicion is not right attitude, and do not agree with the scientific approach. All activities of narrators were meant to provide Muslims with necessary knowledge to become more religious by following ahadîth. The narrators, as history witnessed, fulfilled their duties meticulously by collecting the ahadîth scattered to different regions of Islamic world, and by sifting thorough transmissions to determine the authentic ones. No one is entitled to ignore all of these works done. Muslims’ knowledge about the details of the Prophet’s life, for sure, helps much the understanding of Islam, and narrators had the greatest role in this service.

Citation: Seyit AVCI, “Mütekellimîn ve Sûfiyyenin Ehl-i Hadîse Yönelttiği Tenkitlerin Değeri Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XI/1, 2013, ss. 87–111.

Key Words: ricâl tenkidi, ehl-i hadîs, sûfiyye, mütekellimûn, hadîs.

I. Giriş

İslâmî ilimler hicrî II. yüzyıldan itibaren şekillenmeye başlamış ve bu süreçle birlikte her ilim dalı kendi metot ve sistematüğünü oluşturmaya, bunları geliştirmeye çalışmıştır. Muhtevasına uygun muhtelif adlarla ortaya çıkan bu disiplinlerden her biri, İslâm’ı anlama ve uygulamada kendi yolunu en doğru ve en üstün yol olarak görmüş, diğer disiplinleri tutarlı tutarsız bir takım eleştirilere tâbi tutmuşlardır. Disiplinler arası bu eleştiriler normal olmakla birlikte, söz konusu eleştirilerin zaman zaman insaf sınırlarını aştığı da olmuştur.

* Doç. Dr., Şirnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, ŞIRNAK, seyitavci@hotmail.com

Hız. Peygamber'in en değerli mirası olan hadislerin sonraki kuşaklara aktarılmasında büyük hizmetleri geçen hadis ilmi mensupları da bu eleştirilerden kurtulamamışlardır. Tarih içinde özellikle Mu'tezile kelâmcıları tarafından hadisçilere ağır eleştiriler yöneltilmiştir. Kelâmcılar, hadisçileri uydurma ve çelişkili rivâyetler nakletmekle, dolayısıyla ihtilâfların artmasına, fırkaların çoğalmasına, Müslümanlar arasındaki bağların koparak birbirlerini küfürle itham etmelerine, bunun sonucunda da her fırkanın kendi mezhebi için bir takım hadislere bağlanabilmelerine imkân vermekle suçlamışlardır.¹ Bunun sonucu olarak hadisçilerin ahkâma dair rivâyet ettikleri hadislerin çokluğu sebebiyle fakihlerin farklı fetvâlar verdiklerini, pek çok fikhî meselede Hicaz ekolü ile Irak ekolünün ayrıldığını, her bir ekolün bir rivâyete dayandıklarını söylemişler, teşbîh ifade eden hadisleri rivâyet etmekle de hadisçilerin Allâh'a iftira ettiklerini iddia etmişlerdir.² Bunların dışında hadisçilerin rivâyetleriyle İslâm düşmanlarını İslâm'ın üzerine kışkırttuklarını, zındıkları güldürttüklerini, İslâm'a girmeye meyli olanları soğuttuklarını, şüphede olanların şüphelerini artırdıklarını söylemişlerdir.³

Kelâmcıların bu suçlamalarının yanı sıra Hız. Peygamber döneminde zühud kavramıyla ifade edilen İslâm'ın rûhî yönünü esas alan tasavvuf erbâbı bazı sûfilerin de hadisçileri hedef alan birtakım açıklamalarda buldukları müşâhede edilmiştir. Bazı kelâmcılar ve sûfiler tarafından İslâm'ın temel ikinci kaynağı durumunda olan hadis ilmine ve bu ilmin mensuplarına yapılan eleştirilerin değerlendirilmesi, ilmî kriterler içinde bu eleştirilere cevap verilmesi gerekmektedir.

II. Hadisçilere Eleştiri Yöneltilen Temel Noktalar

Öncelikle şu hususa işaret edilmelidir ki burada dile getirilen tenkitler, bu tenkitleri yöneltenler ve tenkitlerin muhâtabı olan kimseler muhaddisler nezdinde hadis ehli kimseler olmadığı gibi, tenkit yöneltenler de hadis ilminin inceliklerine vâkıf kimseler değildirler. Rivâyet ilminin inceliklerinden haberdâr olmayan bu tür kimseler, alelacele ulaşmış oldukları neticeleri veya görüşlerine dayanak yaptığı kanaatlerini söz konusu nâ-ehil kimselerin ifade, davranış ve uygulamalarından hareketle oluşturmuşlardır.

1. İsnad Usûlünün Güvenilir Olmaması

Rivâyet edilen haberlerin kimden alındığını gösteren birer vesika mahiyetindeki sened veya sözü söyleyene nispet etmek anlamına gelen isnad usûlü, ilk önce hadisçiler tarafından kullanılmış, bu usûl daha sonra diğer

¹ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, Beyrut 1972, s. 3; krş. M. Hayri Kırbaoğlu, *Hadis Müdâfasi*, İstanbul 1979, s. 3.

² İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 7.

³ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 8.

ilim mensupları tarafından da benimsenerek uygulanmıştır. İsnad usûlünün ortaya çıkışında Müslümanlar arasında çıkan fitne olayları etkili olmuş, bu olaylar Hz. Peygamber'den nakledilen rivâyetlerin ona ait oluşunun tespitinde bir rivâyet zincirini zarûrî kılmıştır. Hadislerdeki rivâyet zincirinin asıl amacı hadisleri yalan ve iftirâlardan, başkalarının sözlerinden korumaktır. Bu açıdan dinin uygulanış biçimini ortaya koyan hadislerin isnadsız rivâyet edilmesi düşünülemez.⁴ İsnadı olmayan hadislerin hadis literatüründe ilmî bir değeri yoktur.⁵ Eğer hadisçilerin geliştirdikleri isnad usûlü olmasaydı isteyen istediğini söyler,⁶ böylece gece odun toplayıp da içinde ne olduğunu bilmeyen birinin yaptığı gibi hadislere her türlü şâibe karışır,⁷ bunun sonucunda da hadisler korunamaz hâle gelirdi.⁸

İsnada verilen bu önem ve değer isnadın her açıdan güvenilir, tam ve kusursuz bir yol olduğunu da göstermez. Zira rivâyet zinciri demek olan senedler, her biri birer insan olan râvîlerden teşekkül ettiğinden bu râvîlerin akıl ve zekâ durumları, ezber yetenekleri de birbirlerinden farklılık arz edecektir. Bu noktaya dikkat çeken bazı sûfî âlimler tarafından isnadı oluşturan râvîlerin ne kadar âdil olurlarsa olsun yanlış ve unutkanın kaynağı olan vehimden, te'vîl ve tahrîfin sebebi olan mânâ ile rivâyetten korunmuş olmadıkları belirtilmiştir.⁹

Bu iddia esas itibariyle doğrudur. Râvîler ne kadar sika olsalar bile yanlış ve hatadan kurtulamamışlardır. Zaten “nisyan ile malûl” olan, genellikle unutma ve hatadan uzak kalamayan insanoğlundan bunu beklemek de doğru değildir. Sahâbe nesli içinde bile yaşlılık sebebiyle hadisleri unuttuklarını söyleyenler, rivâyet farklılıklarından dolayı birbirlerini eleştirenler vardır.¹⁰ Bu durum her kuşak için söz konusudur. Hadislerdeki ihtilâflardan kaynaklanan rivâyetlerin bu sahada yazılan eserlerde önemli yer tutması durumunun ciddiyetini ortaya koymaktadır.

Sûfiler, rivâyet yolunun zaafî olarak gördükleri yanlış ve mânâ ile rivâyete karşı keşif metodunu alternatif olarak gösterirler. Onlara göre, senedi yönünden sahîh olan nice hadisler vardır ki keşif ehl-i, onu Hz. Peygamber'e

⁴ Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, “Mukaddime”, 5; Kâdî 'ÿyâz b. Mûsâ el-Yahsubî, *el-İlmâ' ilâ ma'rîfeti usûlî'r-rivâyeti ve takyidi's-semâ'*, Kahire 1970, s. 59; Celâlüddîn es-Süyûtî, *Tenvîru'l-havâlik şerhu Muvatta'î Mâlik*, Beyrut ts., s. 3.

⁵ Abdülfettâh Ebû Gудde, *Lemehât min târihi's-sünne ve ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 1984, s. 76.

⁶ Müslim, *Mukaddime* 5; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu ashâbi'l-hadîs* (thk. Mehmed Sa'îd Hatiboğlu), Ankara 1971, s. 41.

⁷ Münâvî, *Feyzu'l-kadîr şerhu'l-Câmi'i's-sağîr*, Beyrut ts., I, 433; Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâdile li'l-es'ileti'l-âşereti'l-kâmîle* (thk. Abdülfettah Ebû Gудde), Halep 1964, s. 22.

⁸ Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Ma'rifetü ulûmi'l-hadîs*, Beyrut 1977, s. 6

⁹ İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem* (çev. Nuri Gençosman), İstanbul 1990, s. 230.

¹⁰ Örnekler için bkz. İbn Mâce, “Mukaddime”, 3; Dârimî, “Mukaddime”, 25; Sâ'âtî, *el-Fethu'r-rabbânî*, Beyrut ts., I, 167.

sorar. Hz. Peygamber onu kabul etmez, “Ben böyle bir şey demedim, bununla hükmetmedim” buyurursa mükâşif, bu hadisin zayıf olduğunu bilir ve onunla ameli terk eder. Her ne kadar rivâyet tarîkinin sıhhati sebebiyle hadisçiler o hadisle amel etse de, gerçekte öyle değildir. Mükâşif, ehl-i nakle göre sahîh olan bu hadisin senedini kimin uydurduğunu bilir. Ya o şahsın ismi kendisine açıklanır, ya da sûreti kendisine gösterilir. Yine senedinin zayıf olması sebebiyle, kendisiyle amelin terk edildiği nice zayıf hadisler vardır ki, gerçekte sahîhtir. Sened içindeki yalancı râvî hadis uydurmadığı ve doğru söylediği hâlde muhaddis ona güvenmediğinden onu reddeder. Söz konusu durum, râvî tek kaldığı ve medâr-ı hadis olduğu zaman da böyledir.¹¹

Bu zatların keşiflerinde Hz. Peygamber’i gördükleri, Hz. Peygamber’in kendilerine nakil yönünden zayıf olan hadisleri tashîh ettiği,¹² bazılarının ulaştığı mânevî makâmı bir tahdîs-i ni‘met kabilinden zikretmek üzere Resûlüllâh’a (s.a.v.) bütün hadisleri arz ettiği, Resûl-i Ekrem’in kendisine nakil yönünden sahîh olan pek çok hadis için öyle bir hadis demediği, yine rivâyet açısından zayıf nice hadisler için ise öyle bir hadis söylediği şeklinde bazı bilgiler nakledilmiştir.¹³ Bunun sonucu olarak bazı sûfler kullandıklarını iddia ettikleri keşif yoluyla hadis rivâyetinin isnad yoluyla hadis rivâyetinden daha güvenilir bir yol olduğunu göstermeye çalışmışlardır. Ne var ki keşif yoluyla nakledildiği iddia edilenlerden,¹⁴ “... كنت كترًا مخفياً/Ben gizli bir hazine idim ...”¹⁵ hadisi dışında hemen hemen hepsinin hadis kaynaklarında sahîh veya zayıf bir şekilde isnadlarına rastlanmaktadır.¹⁶ Bu durumda hadisçilerin kullandığı isnad usûlünün mevcut şartlar içinde en güvenilir yol olduğu anlaşılmaktadır. Bütün bunlara rağmen bu iddiaları dile getiren İbn Arabî (v. 638/1240), en büyük ve en meşhur eseri *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*’de hadisleri genellikle isnadlarıyla birlikte zikretmiştir. İbn Arabî’nin ileri sürdüğü, râvîlerin yanıldıklarına ve unuttuklarına dair eleştirisi başkaları tarafından da benimsenmiş,¹⁷ hadis hâfızlarının bir hadisi senedle naklettikleri, sûflerin ise

¹¹ İbn Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, on dördüncü baskı, Mısır 1329, I, 150. Benzer bilgiler için bkz. a.g.e., II, 376 (187 bab); Aliyyü’l-Kârî, *el-Masnû’ fi ma’rifeti’l-mevdû’* (thk. Abülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1389, s. 273 (Ebu Gudde’nin dipnotu); Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ ve müzîlül-ilbâs*, Beyrut 1985, I, 9.

¹² İbn Arabî, *el-Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, IV, 28 (420. bab).

¹³ İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, Beyrut 1979, V, 190.

¹⁴ Örnekler için bkz. Avcı, Seyit, *Sûflerin Hadis Anlayışı Bursevî Örneği*, Konya 2004, s. 256-277.

¹⁵ İbn Arabî, *Fütûhâtü’l-Mekkiyye*, II, 322, a. mlf. *Füsûsu’l-hikem*, s. 304.

¹⁶ Zerkeşi, *et-Tezkira fi’l-ehâdis’il-müştehirâ*, Beyrut ts., s. 136; İbn Arrâk, *Tenzihu’ş-şer’ati’l-merfû’a ‘ani’l-ahbâri’ş-şeni’ati’l mevdû’a*, Beyrut 1981, I, 148; Hindî, *Tezkiratü’l-mevzû’ât*, Beyrut 1399, s. 11; Aliyyü’l-Kârî, *el-Masnû’*, s. 141-142; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 173.

¹⁷ Bursevî, *Şerhu’l-Erba’în*, İstanbul 1313, s. 92; *Şerhu Nuhbeti’l-fiker*, Bursa Genel, nr. 35, vr. 46b; a.m.lf., *Ferâhu’r-rûh*, İstanbul 1294, II, 6; *Temâmü’l-feyz fi bâbi’r-ricâl*, Koyunoğlu nr. 1501 vr. 193b; *Rûhu’l-beyân fi tefsiri’l-Kur’ân*, İstanbul 1389, III, 548.

bizzat Hz. Peygamber'in kendisinden aldıkları iddia edilerek bir rivâyetin senedinin ma'lûm olmamasından gerçekte o şeyin sâbit olmamasının lâzım gelmediği, belki keşif sahîh olunca onun daha sahîh olduğu, keşifte vehim ve hayal bulunmadığı ileri sürülmüştür.¹⁸

Hadisçiler, sûfler tarafından ortaya atılan bu keşif metodunun ilmiliğini kabul etmemişler ve keşif yoluyla şer'î bir hükmün sâbit olmayacağı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Çünkü dünya hayatında hükümler dış görünüşe, yani zâhire göre verilir, bâtına, keşfe göre verilmez ve bu prensipten vazgeçilemez.¹⁹ Hadislerin sıhhatinin belirlenmesinde esas alınan şartların ekolden ekole, hadisçiden hadisçiye farklılık gösterdiği, bunun icthâda dayandığı, bu alanda bir izâfilîğe yol açtığı, böyle olunca birine göre sahîh olan bir hadisin bir başkasına göre hasen, zayıf, hatta uydurma olabildiği doğrudur.²⁰ Bu izâfilîk yalnız hadis ilmi için değil, bütün ilimler için söz konusudur. Hz. Peygamber, Îsâbet eden hâkime iki ecir, yanılana da bir ecir vaat ederek bu izâfilîğin neticesini meşrû görmüş, ona da sevap vaat etmiştir.²¹

Başta İbn Arabî olmak üzere, sûfilerin dikkat çektikleri ikinci bir nokta da "mânâ ile rivâyetin te'vîl ve tahrîfin sebebi olması"²² meselesidir. İbn Arabî'nin bu görüşü başkaları tarafından da dile getirilerek, hadisçiler hakkında "nakl ale'l-ma'nâ ederler ki, mebde-i te'vîlât ve't-tahrîfâtır"²³ denilmiştir.

Hadis metinlerinde hiçbir değişiklik yapmadan Hz. Peygamber'in ağzından çıkan harf ve kelimelerle nakletme demek olan lafızla rivâyetin aksine, hadisi ya kısaltarak ya da hadis metnindeki kelimelerin eş anlamlılarını kullanarak, fakat her durumda hadisin asıl mânâsını bozmadan yapılan rivâyetlere mânâ ile rivâyet denilmektedir.²⁴ Mânâ ile rivâyet meselesi hadisçiler arasında münâkaşa konusu olsa bile çoğunluğa göre câiz görülmüştür. Câiz olduğunu savunanların en güçlü delili, İslâm'ın başka milletler için kendi dilleriyle izâhının cevâzına dair icmâdır. Buna göre aynı

¹⁸ Bursevî, *Kenz-i Mahfî*, İstanbul 1290, s. 2; a.mlf., *Şerhu Nuhbeti'l-fiker*, Bursa Genel, nr. 37, vr. 4^a.

¹⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnû'*, s. 84–85, 217–218; Leknevî, *el-Âsârü'l-merfû'a*, Beyrut 1984, s. 76; Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'd daîfe ve'l-mevdû'a*, Beyrut 1374, I, 144. İbrahim Canan keşifle hadisi savunan tek bir muhaddisin çıkmadığını söylemiştir. İbrahim Canan, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1988, II, 68.

²⁰ M. Hayri Kirbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 1999, s. 18.

²¹ Buhârî, "Îtisâm", 21; Müslim, "Akdiye". 15.

²² İbn Arabî, *Fusûsu'l-hikem*, s. 230.

²³ Bursevî, *Şerhu'l-Erba'în*, s. 92; a.mlf., *Rûhu'l-beyân*, III, 548; *Şerhu Nuhbe*, Bursa Genel, nr. 36, vr. 138b-139a.

²⁴ Talât Koçyiğit, *Hadis İstılahları*, Ankara 1985, s. 372.

şeyin Arapçaya çevrilmesi evlâ olur.²⁵ İbn Sirîn (v. 110/728), İmâm Mâlik (v. 179/795), İbn Uyeyne (v. 198/813) ve İbn Hazm (v. 457/1065) gibi âlimler, mânâ ile rivâyete karşı çıkmışlardır.²⁶ Asıl olan Kur'ân âyetleri gibi hadislerin de orijinal şekilleriyle rivâyet edilmesidir. Fakat bunun çok zor olması, hadislerin daha sonraki dönemlerde yazıya geçirilmesi mânâ ile rivâyeti ister istemez zorunlu kılmıştır.²⁷

Sûfler tarafından iddia edilen isnadın tam güvenilir bir usûl olmadığı, isnad yoluyla rivâyet edilen metinlerin lafzî rivâyet yanında mânâ ile rivâyete dayandığı, bunun da hataya açık olduğu görüşü hadisçiler tarafından benimsenmemiştir. Hadislerin Hz. Peygamber'e ulaştığını gösteren isnadlar eleştirilebilir olmakla birlikte, şer'î hükümlerin doğru olarak bilinmesinde tek yoldur.²⁸ Yani isnadlar hadislerin şahitleridir. Kur'ân'ın metodu da budur. Allâh Teâlâ, kitabında hükümlerinin uygulanmasında şehâdet yoluna başvurmakta, "İçinizden adâlet sahibi iki kişiyi şahit tutun"²⁹ buyurmaktadır. Burada mesele şahitliğin güvenilir şekilde yapılıp yapılmadığının tespitidir. Bunun için yine Kur'ân deymiyle "Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse, aslı olup olmadığını araştırın"³⁰ prensibi devreye girer ki hadisçilerin yaptığı da zaten isnadları inceleyerek râvileri cerh ve ta'dile tâbi tutmaya çalışmaktan ibarettir.

Sonuç olarak el-Hatîb el-Bağdadî'nin de (v. 463/1071) ifade ettiği üzere, isnadlar şer'î hükümlerin sahih olarak bilinmesinde tek yoldur.³¹ Hatasıyla sevabıyla isnad usûlü geçmişte olduğu gibi bugün de alternatifsiz tek ilmî metottur.

²⁵ Sehâvî, *Fethu'l-muğîs*, Kahire 1968, s. 212; Süyûtî, *Tedribu'r-râvî fi şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, (thk. Abdülvehhâb Abdüllatîf), Beyrut 1979, II, 99-101; Âmidî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Kahire 1968, II, 93.

²⁶ İmâm Mâlik'in mânâ ile rivâyeti câiz gördüğü de nakledilmiştir. Ahmed Naîm, *Tecrid Tercemesi*, Ankara 1981, I, 454; bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Beyrut 1985, VII, 158-159; Hatîb el-Bağdadî, *el-Kifâye fi ilmi'r-rivâye*, Medine ts., s. 198-211; Kâdî 'Iyâz, *İlmâ'*, s. 174-181; Süyûtî, *Tedrib*, II, 98; Kâsımî, *Kavâ'idü't-tahdîs*, Beyrut 1987, s. 221-225; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hasîs*, s. 136; Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisün ev inâyetü'l-ümme'ti'l-İslâmiyye bi's-sünneti'n-Nebeviyye*, Mısır 1958, s. 201-207; Ahmed Naîm, *Tecrid Mukaddimesi*, I, 454-468; Nuruddîn 'Itr, *Menhecü'n-nakd fi ulûmi'l-hadîs*, Dimaşk 1981, s. 227-230.

²⁷ Mânâ ile rivâyet konusunda bkz. A. Hikmet Atan, *Hadislerin Mana ile Rivâyeti Meselesi*, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

²⁸ Hatîb, *Şerefü ashâbi'l-hadîs*, s. 41; bkz. İbn Hacer el-Heytemî, *el-Fetâvâ'l-hadîsiyye*, Mısır 1970, s. 128. Ayrıca bkz. Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 159-160.

²⁹ et-Talâk 65/2; bkz. el-Bakara 2/282.

³⁰ el-Hucurât 49/6.

³¹ Hatîb, *Şerefü ashâbi'l-hadîs*, s. 41.

2. Hadisleri Anlamaya Önem Vermemeleri

Bazı sûfi müellifler, muhaddislere karşı ağır sayılabilecek eleştiriler yönelterek onları anlayış kıtlığı ile ithâm etmişlerdir.³² Sûfilere göre herkes hadislerdeki asıl maksadı kavrayamaz. Her asırda gelen âlimler hadisleri şerh etmeye ve mânâları keşfetmeye çalışırlar. Fakat hadislerdeki ince kavramları anlamaktan âciz olanlar yanlış te'villere kapılarak kişisel hükümlerle oyalanırlar.

Hz. Peygamber'in sözlerinin son derece derli toplu olduğu, zengin ve ince mânâlar içerdiği, her âlimin ondan gücü ölçüsünde bir şeyler anlamaya çalıştığı, hâlbuki bazı durumlarda Hz. Peygamber'in kastettiği anlamın yakalanamadığı hâlde, o konuda son sözün söylenmeye çalışıldığı ifade edilmektedir.³³ Nitekim İbn Arabî de (v. 638/1240) *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin 29. bâbının sonlarında ilimlerini ölümlerden alan ulemânın, fakîh ve muhaddislerin şeri'atın bazı sırlarını bilemeyeceklerini belirtir.³⁴ Bu ifadesiyle ehl-i keşfin mertebe bakımından hadisçilerden üstün olduğunu vurgulamak istemektedir. Muhâliflerin daha çok hadisçilerin usûl-i fikhî, hadislerin ihtiva ettiği delil olma yönlerini fazla bilmediklerini dillerine doladıkları göz önüne alındığında, hadisçinin sadece bir râvî ve muhaddis olarak yetinmemesi gerekir. Kişi, çok hadis yazmak ve nakletmekle fakîh olmaz. Hadisin mânâlarını anlamak için derin ve etraflıca düşünmekle anlayış kazanabilir. Hadisçi, hadisleri derinlemesine bildiği zaman, tenkitçi ağızlardan korunacak, göz ve gönüllerde yer tutacaktır.³⁵ Hadisçi, özellikle hadislerden hüküm çıkaracak derecede hadislerin özüne nüfûz etmeye çalışmalıdır. Hz. Peygamber'den nakledilen binlerce hadis içinde neyin nâsih, neyin mensûh olduğunu, hangi hadisin mu'ârızının, yani çelişiginin bulunup bulunmadığını bilmek hadis ilminde derin bilgiye, diğer bir ifade ile hadisleri anlamaya yönelik fikhu'l-hadîs melekesine sahip olmayı gerektirmektedir. Her hadisle amel edilir düşüncesi, her zaman tutarlı değildir. Yüzlerce hadis karşısında hangisiyle amel edileceği, aralarında nasıl bir tercih yapılacağı bazen içinden çıkılmaz bir hâl almaktadır. Leys b. Sa'd'ın (v. 175/791) birçok hadis topladığı, hangisiyle amel edeceği konusunda şaşırıp kaldığı, İmâm Mâlik'e (v. 179/795) arz ettiği zaman onun bazılarını alıp bazılarını bırakmasını söylediği,³⁶ Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Züfer'in (v. 158/775) bir hadisçiyeye; "Bununla amel edilir, şununla edilemez; şu nâsihtir, bu da

³² Bursevî, *Hadis-i Erba'ın Tercemesi*, İstanbul 1307, s. 194.

³³ Bursevî, *Kitâbu'n-Netice*, (hızr. Ali Namlı, İmdat Yavaş), İstanbul 1997, II, 28-29.

³⁴ İbn Arabî, *Fütûhât*, I, 198.

³⁵ İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, İstanbul 1982, s. 66-67; Talât Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 111.

³⁶ Muhammed Avvâme, *Eseru'l-hadîs fî ihtilâfi'l-cimmeti'l-fukahâ'*, (trc. M. Hayri Kırbaoğlu), *İmâmların Fikhi İhtilâflarında Hadislerin Rolü*, s. 44.

mensûhtur³⁷ demesi, hadislerin bir elemeye tâbi tutulmasının gereğini göstermektedir. Burada muhaddis-fakîh arasındaki fark göze çarpmaktadır. Demek ki her hadisçi, aynı zamanda o hadisi anlayan fakîh ve müctehid olamamaktadır. Hadisçilerin görevi, daha çok hadisleri toplama ve onları rivâyet etmektir. Rivâyet edilen hadislerin metin tenkitlerini yapmak fakîhlere düşmektedir. Her ne kadar zülcenâheyn denilen yani, hem hadis hem de fıkîh ilminde derinleşmiş olanlar bulunsa da hadislerden hüküm istinbâtı daha çok fakîhlerin işi olmaktadır. Buna göre hadisçi fakîhe altyapı, malzeme hazırlamaktadır. Nitekim tâbiûn hadisçilerinden Şa'bî (v. 103/722), kendisinin fakîh olmadığını, fakat hadis dinleyip rivâyet ettiğini, fakîh kişinin öğrendiğiyle amel eden olduğunu belirterek, hadis öğrenmekten maksadın o hadisle amel etmek olduğunu ifade etmektedir³⁸.

Hadisçiler, hadisleri anlama noktasında ellerinden gelen bütün gayretleri göstermiş olmakla birlikte hadislerden hüküm çıkarma işinin daha çok fakîhler tarafından yapıldığını söylemek genel anlamda bir gerçeğin ifadesi olmalıdır.

3. İbadetlerini Aksatmaları

Müslüman kişinin öncelikle dinin temel kuralları olan farzları yerine getirmesi gerekir. Nâfileler daha sonra gelir. Kişinin bazen farz olan bir şeyi terk ederek hadis talebi gibi nâfileyi araştırdığına dikkat çeken sûfiler, kula lâyük olanın nâfileler ihmâl edilse de vacibin yapılması olduğunu söylemişlerdir. Sözgelimi, kişinin anne babasının bulunduğu beldeden çıkmakla onlara âsî olduğunu veya beldelerinde onların bir ihtiyacı çıktığı hâlde bu ihtiyaçları gidermeyerek onları üzdüğünü, sabah akşam hadis talebinde bulunarak onları kızdırdığını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra, bir veya birkaç defa duymuş olduğu bir hadisi sırf çeşitli yollardan öğrenmek için hadis talep edildiği, hâlbuki bunun menfaatinin çok az olduğu, bir cenazeye katılma, bir hastayı ziyaret etme veya darda kalmış zayıf, garip bir kimsenin ihtiyacına koşma gibi görevler çıktığı hâlde yine hadis talebine gidildiği, hadis talebine gitmenin bir fazilet zannedildiği, hâlbuki böyle durumlarda cenazeye veya hasta ziyaretine gitmenin daha uygun olduğu, çünkü hadisin bu gibi hasletler için öğrenildiği, bu gibi şeylerin terk edilmesi durumunda ilmin nerede kullanılacağı gibi eleştiriler hadisçilere yöneltilmiştir.³⁹

Basra'nın şeyhi, hadiste emîru'l-mü'minîn Şu'be (v. 160/777), hadis ilminin zikirten, namazdan, akraba ziyaretinden kişiyi alıkoyduğunu belirtip,

³⁷ Muhammed Avvâme, *Eseru'l-hadis*, s. 45

³⁸ Zehebî, *Tezkiratu'l-huffâz*, Haydarâbâd 1956, I, 85. Muhaddis-fakîh ayrımı ile ilgili örnekler için bkz. İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, I, 299; Ahmed Naim, *Tecridi Sarîh*, I, 10-12.

³⁹ Hâris el-Muhâsibî, *er-Ri'âye li-hukûkillâh*, Beyrut ts., s. 111, 115; Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, İstanbul 1986, s. 125.

insanların bundan ne zaman vazgeçecekleri sorusunu sorar, binekler üzerinde hadis tahsil edenlerin iflâh olmayacaklarını, hadisten daha çok kendisini cehenneme sokacak başka bir şeyden korkmadığını söylerdi. Ölüm döşeginde Şu'be'nin yanına girenler onu ağlar durumda bulmuş, kendisine "niçin ağlıyorsun, İslâm'a olan hizmetlerinle sevinmen gerekir" dediklerinde Şu'be, "Bırakın beni, hamam ateşçisi olsaydım da hadis bilmeseydim" diye karşılık vermiştir.⁴⁰ Ayrıca hadisten bir şey öğrenmeden ölen kişiye imrendiği,⁴¹ yine aynı şekilde Mis'ar b. Kidâm'ın (v. 155/772) hadis, insanı Allâh'ı zikirden, namazdan alıkoyduğu, kendisini gazaplandıran kişiye "Allâh seni muhaddis yapsın" dediği,⁴² Muğîre ed-Dabbî'nin de (v. 133/747) hadis talep eden kişinin namazının azalacağını söylediği rivâyet edilmiştir.⁴³

Bu ithamlara karşı; muhtemelen Şu'be'nin oruç tuttuğu, hadis talebi peşinde koşunca zayıfladığı ve oruç tutamadığı veya bir şey yapmak isteyip de hadis talebinden dolayı bunu yapamadığı, Muğîre'nin sözünün kendi hâline uygun olarak söylediği, herhalde kendisinin çok nâfile namaz kılan biri olduğu, hadis talebi için uzak yerlere gidince nâfilelerden bazısını kılamadığı, hâlbuki iyi düşünse hadis talebinin nâfile namazdan daha faziletli olduğunu anlayacağı söylenmiştir.⁴⁴

Hadisçilerin ibadetlerini aksatıp terk ettikleri şeklindeki bu ve buna benzer istisnâî rivâyetler az da olsa eserlere yansımıştır. Fakat buradan hareketle bütün hadisçilerin böyle olduğu şeklinde bir yargıya varmak mümkün değildir. Aksine birçok hadisçinin ibadet konusunda son derece gayretli olduklarına dair rivâyetler vardır. Bunlardan bir kısmını zikretmek gerekirse meselâ, muhadram tâbiî hadisçilerden Amr b. Meymûn'un (v. 74/693?) yüz kere hac ve umre yaptığı,⁴⁵ Esved b. Yezîd'in (v. 75/694) her gün yedi yüz rekât namaz kıldığı, altmış kez aralarını birleştirmeden hac ve umre yaptığı,⁴⁶ Sa'îd b. el-Müseyyeb'in (v. 94/712) yatsı abdesti ile elli yıl sabah namazı kıldığı, peş peşe oruç tuttuğu, kırk defa haccettiği nakledilmiştir.⁴⁷ Muhaddis, mücâhid tâbiîlerden ve muhadramûndan olan Ebû Osman en-Nehdî'nin (v. 100/718) gece gündüz ibadet ettiği, devamlı oruç tuttuğu, üzerine baygınlık gelinceye kadar namaz kıldığı, altmış defa hac ve umre

⁴⁰ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ*, Beyrut 1967, VII, 156.

⁴¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 153.

⁴² Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 217.

⁴³ Hatîb, *Şerefü ashâbi'l-hadis*, s. 114.

⁴⁴ Hatîb, *Şerefü ashâbi'l-hadis*, s. 112, 114.

⁴⁵ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 65.

⁴⁶ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 51; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 1,83 ; Leknevî, *İkâmetü'l-hucce 'alâ enne'l-iksâra fi't-ta'abbüdi leyse bi-bid'a*, Halep 1990, s. 67.

⁴⁷ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 55; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 104; Leknevî, *İkâmetü'l-hucce*, s. 67.

yaptığı,⁴⁸ San'â kadılığı yapan Yemenli âlim Vehb b. Münebbih'in (v. 114/723) yirmi yıl yatsı ile sabah namazı arasında abdest tazelemediği rivâyet edilmiştir.⁴⁹

Basra tâbiilerinden Sâbit b. Eslem el-Bünânî (v. 127/745) kırk yıl, Enes b. Mâlik'le birlikte bulunmuştu ve diyârının en çok ibadet edeni idi. Elli yıl boyunca geceleri ibadetle gündüzleri de oruçla geçirmiştir.⁵⁰ Hadiste emîru'l-mü'minîn sayılan Şu'be b. el-Haccâc'ın (v. 160/777) ibadet etmekten kemiği üstünde et kalmamış, bir deri bir kemik iskelete dönmüştü.⁵¹ Bütün yıl oruç tutardı. Basra'nın şeyhi olan Şu'be, ayakları şişinceye kadar namaz kılarıdı.⁵² Irak muhaddisi olarak anılan Vekî b. el-Cerrâh (v. 197/812), seferde ve hazarda devamlı oruç tutar, geceleri ihyâ ederdi.⁵³ Ahmed b. Hanbel, (v. 241/856), her gün ve gece üç yüz rekât namaz kılarıdı. hâlku'l-Kur'an meselesinde kırbaçlardan dolayı hastalanınca bunu yapamaz oldu. Artık her gün ve gecede yüz elli rekât kılmaya başladı. Yaşı seksene yaklaşmıştı.⁵⁴ Oruca aralıksız devam ederdi.⁵⁵ Oğlu Abdullah babasının yatsıyı müteâkip biraz uyuduktan sonra geceyi namaz ve dua ile geçirdiğini söylemiştir.⁵⁶ Müstecâbü'd-da've kabul edilen Bakî b. Mahled'in (v. 276/889) her gece on üç, gündüz de yüz rekât namaz kıldığı, aralıksız oruç tuttuğu, yetmiş iki gazveye katıldığı rivâyet olunur.⁵⁷

Bu rivâyetler hadis ilminde söz sahibi büyük muhaddislerin hadis ilminin gereği olan ibadet ve taâta devam ettiklerini, normal ölçülerin de ötesinde Allâh'a kullukta son derece gayretli olduklarını ortaya koymaktadır.

4. Kur'an'ı İhmâl Etmeleri

İlimlerin en değerlisi, en önde geleni, şüphesiz Kur'an ilmidir. Hıfza muvaffaktan olduktan sonra, onu unutturacak ölçüde hadisle veya bir başka ilimle meşgul olmamalıdır.⁵⁸ Hadisle uğraşmanın Kur'an'a olan ilgiyi azaltacağı fikri çok erken dönemlerde görülür.⁵⁹ Özellikle Hz. Ömer, Kur'an okumaya ve ezberlemeye engel olur düşüncesiyle hadis rivâyetinin

⁴⁸ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 66.

⁴⁹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 101.

⁵⁰ İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, Beyrut 1959, s. 89 ; Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 70.

⁵¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, VII, 144.

⁵² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 247; Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 90-91.

⁵³ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 307; a.mlf., *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Beyrut 1985, IX, 142; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 350.

⁵⁴ Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 92-94.

⁵⁵ Zehebi, *A'lâmün-nübelâ'*, XI, 223.

⁵⁶ Zehebi, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XI, 215.

⁵⁷ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 631; a.mlf., *A'lâmün-nübelâ'*, XIII, 292, 295.

⁵⁸ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvi ve âdâbi's-sâmi'*, Riyad 1403, I, 106.

⁵⁹ Gazâlî, *İhyâu ulûmid-dîn*, I-V, Mısır ts., I, 79.

azaltılmasını emretmiş, Irak'a uğurladığı bir gruba gittikleri yerde halkı hadis rivâyetiyle meşgul ederek Kur'an okumaktan alıkoymamalarını söylemiştir.⁶⁰ Kur'an'ı terk ederek hadis ilmi tahsil edenin içinde koyun bulunan bir ağılın kapısını tutan, oradan geçen ceylanları tutmak için onların peşine düşen fakat tutamayan kimseye benzediği, fakat böyle birinin geriye döndüğünde koyunların ağıldan çıktığını gören ve ne bunlara ne de ötekilere kavuşamayan kimse gibi olduğu belirtilmiştir.⁶¹ Hârûn b. Ma'rûf'tan (v. 346/957) nakledildiğine göre Hârûn rüyasında hadisi Kur'an'a tercih edilenlerin azaba uğradığını görmüş, kendisi de hadisi Kur'an'a tercih ettiğinden dolayı gözlerini kaybettiğini söylemiştir.⁶²

Hadisçilerin Kur'an bilgilerinin az olduğu konusunda Osman b. Ebî Şeybe (v. 239/853) ile ilgili bazı örneklerden bahsedilir. Zehebî'nin, kardeşi Ebû Bekr gibi "büyük hadis İmâmlarından"⁶³ diye tanıttığı Osmân b. Ebî Şeybe'nin Fil sûresinin başını hurûf-ı mukatta'a harfleri gibi "elif lâm mîm" şeklinde okuduğu,⁶⁴ "مَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ"⁶⁵ âyetindeki cevârih kelimesini "حَوَارِح" şeklinde okuduğu, yine "فَضْرَبَ بَيْنَهُمْ بِضُورٍ لَهُ نَابٌ"⁶⁶ ibaresinde geçen ilgili kısmı "بِضُورٍ لَهُ نَابٌ" olarak ve "جَعَلَ السَّقَايَةَ"⁶⁷ âyetini "جَعَلَ السَّقَايَةَ" şeklinde okuduğu nakledilir.⁶⁸ Zehebî, İbn Ebî Şeybe'nin Kur'an'ı hıfz etmediğini, fakat Fil sûresini ezbere bilmemesinin mümkün olmadığını, okurken dilinin kaymış olabileceğini veya şakacı biri olduğunu, muhtemelen daha sonra bu yaptıklarından tövbe etmiş olabileceğini söylemiştir.⁶⁹

Kur'an'ın ihmâl edildiği noktada bazı hadisçilerden nakledilen bu tür rivâyetlerin sıhhati ve ne mânâyâ geldiği tam olarak tespit edilebilmiş değildir. Hâlbuki aleyhte nakledilen bu bir iki rivâyetin yanında hadisçilerin Kur'an'a bağlılığını gösteren çok daha sahîh lehte rivâyetler vardır. Bunlardan bazı örnekler vermek gerekirse Esved b. Yezîd'in (v. 75/694) ramazanda her iki gecede bir Kur'an'ı hatmettiği, ramazan dışında her altı gecede bir hatim yaptığı,⁷⁰ Ebû Recâ el-Utâridî'nin (v. 105/723) Kur'an okuduğu, ramazanda

⁶⁰ Hatib, *Şerefü ashâbi'l-hadis*, s. 88; Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 6.

⁶¹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, IV, 245.

⁶² Hatib, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, I, 111.

⁶³ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, Beyrut 1995, V, 48.

⁶⁴ Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 305.

⁶⁵ el-Mâide 5/4

⁶⁶ el-Hadid 57/13.

⁶⁷ Yûsuf 12/70.

⁶⁸ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, V, 50; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 195; Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 305.

⁶⁹ Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, V, 49-50; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, II, 195 (muhakkikin notu). İbn Kesîr de (774/1372), İbn Ebî Şeybe'ye nisbet edilen bu iddiaları kabul etmez. Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 306; Aydın, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 127.

⁷⁰ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 51; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 83; Leknevî *İkâmetü'l-hücce*, s. 67.

her on günde bir hatim yaptığı,⁷¹ Katâde b. Di'âme'nin (v. 117/735) yedi gecede bir Kur'an'ı hatmettiği, ramazan gelince üç gecede bir hatim yaptığı, son on günü girince her gece bir defa hatmettiği,⁷² Sâbit b. el-Bünânî'nin (v. 127/745) her gün Kur'an'ı hatmettiği nakledilmektedir.⁷³ Bunların yanında meselâ, muhaddislerin büyüklerinden Mis'âr b. Kidâm (v. 155/772) Kur'an'ın yarısını okumadan uyumazdı.⁷⁴ Ebû Bekr b. Ayyâş (v. 193/809), otuz, bir diğer rivâyete göre kırk sene her gün Kur'an'ı hatmetmiştir.⁷⁵ Vekî' b. el-Cerrâh (v. 197/812), her gece Kur'an'ı hatmederdi.⁷⁶ İmâm Şâfiî, (v. 204/819), 204/819), ramazan ayında altmış kere hatim yapardı. Hepsini de namazda okurdu. Geceleri çok az uyur, her gün bir defa Kur'an'ı hatmederdi.⁷⁷ Ahmed b. Hanbel'in (v. 241/856) oğlu Abdullah babasının her gün yedi hatim yaptığını, söylemiştir.⁷⁸ Bakî b. Mahled (v. 276/889), her gece on üç rekât namazda Kur'an'ı hatmederdi.⁷⁹ Hatîb el-Bağdâdî (v. 463/1071), her gün Kur'an'ı bir defa hatmedenler arasındadır.⁸⁰ İbn Asâkir de (v. 571/1176) her cuma bir hatim yapar, ramazanda ise her gün Kur'an'ı hatmederdi.⁸¹

Hadislerle meşguliyetin Kur'an'a olan ilgiyi azaltacağı iddiası çok tutarlı gelmemektedir. Dinin ana kaynakları olan Kur'an ve sünnetin sürekli iç içe olduğu, birbirlerini açıklayıp şerh ve izah ettiği düşünülecek olursa aslında bu iki kaynaktan her biri devamlı surette diğerine atıfta bulunur. Ya Kur'an sünnete gönderme yapar, ya da sünnet Kur'an'ı tefsir eder. Dolayısıyla Kur'an okuyan aynı zamanda sünneti, sünnetle meşgul olan da aynı zaman da Kur'an'ı öğreniyor demektir. Bunlar birbirlerinden ayrı düşünülemez.

5. Menfaat Peşinde Koşmaları

Hadis ilmiyle uğraşan kişinin her şeyden önce başkalarına muhtaç olmayacak derecede kendisinin ve ailesinin geçimini sağlayabileceği bir mesleğe sahip olması gerekir. Hadislerinde sanat sahibi mü'mini Allâh Teâlâ'nın sevdiğini,⁸² kişiye geçimini üstlendiklerini ihmâl etmesinin günah

⁷¹ Zehebî, *Tezkitetü'l-huffâz*, I, 66.

⁷² Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 71.

⁷³ İbn Hibbân, *Meşâhîru ulemâi'l-emsâr*, s. 89; Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 70.

⁷⁴ Zehebî, *A'lâmün-nübelâ'*, VII, 165.

⁷⁵ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, VIII, 503.

⁷⁶ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 307; a.mlf., *A'lâmün-nübelâ'*, IX, 142; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, I, 350.

⁷⁷ Zehebî, *A'lâmün-nübelâ'*, IV, 30; Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 91-92.

⁷⁸ Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XI, 215.

⁷⁹ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 631; a.mlf., *A'lâmün-nübelâ'*, XIII, 292, 295.

⁸⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehebe*, III, 312.

⁸¹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, IV, 239.

⁸² Heysemî, *Mecme'u'z-zevâ'id ve menbe'u'l-fevâid*, I-X, Beyrut 1407, IV, 62.

olarak kendisine yeteceğini belirten Resûl-i Ekrem (s.a.v.),⁸³ beğendiği kişilerin bir mesleğinin olup olmadığını sorardı. Eğer mesleğinin olmadığını söylerlerse gözünden düştüğünü, mü'minin bir mesleği olmadığı zaman geçimini diniyle temin edeceğini ifade ederdi.⁸⁴ Süfyan es-Sevrî (v. 161/778), ilim öğrenmek isteyen birine geçimini temin edecek bir işinin olup olmadığını sorar, varsa adama ilim öğrenmesini, yoksa önce geçimini temin etmesinin emrederdi.⁸⁵ Ubeyd b. Cennâd da (v. 231/846) hadisçilere hitaben kişinin önce nerede yiyeceği, içeceği ve barınacağını bilmesi, sonra da ilim öğrenmesinin yakışacağını belirtmiştir.⁸⁶

Hadisçinin gücü yettiği kadar hadis öğrenmesi, fakirlikten uzak kalması için bir meslek sahibi olması gerekmektedir. Aksi takdirde ölçüye dikkat edilmediğinde bazı hadisçilerin, vakitlerini yalnız hadis tahsiline ayırıp başka bir işle uğraşmadıklarından dolayı iflâs ettikleri, hâlbuki çarşı pazara devam edenlerin geçim konusunda daha rahat ve başarılı oldukları, yalnız hadis öğrenmekle yetinen kişinin maddî sıkıntıya düştüğü, bu konuda ehl-i hadisten daha aşağı durumda olanların bulunmadığı belirtilmektedir.⁸⁷ Şu'be b. el-Haccâc (v. 160/777), ilim ehlinde ilmiyle menfaatlenmeyen hiç kimse görmediğini söylemiş,⁸⁸ İsa b. Yunus da (v. 188/804) bir gün hadis rivâyet ettikten sonra istiğfar etmiş, "haddesenâ fulan an fulan"ın dünya konularından bir konu olduğunun kendisine ulaştığını ifade etmiştir.⁸⁹

Aşırı derecede ihtiyaç sahibi olmanın insan hayatına olumsuz etkilerinin olması kaçınılmazdır. Hadisçilerden Ebû Nu'aym Fadl b. Dükeyn (v. 219/834), çok fakir olduğundan kendilerine hadis rivâyet ettiği kişilerden bir miktar para almak zorunda kalmış, kendisini kınayanlara evdeki onüç nüfusun yiyecek bir şey bulamadığını hatırlatmıştır.⁹⁰ Hâris b. Üsâme (v. 282/895), hadis rivâyeti karşılığında ücret almış, sebebini soranlara da kalabalık bir aileye sahip olduğunu ve kendisinin de ihtiyaç içinde bulunduğunu söylemiştir.⁹¹ Ali b. Abdülaziz el-Begavî (v. 286/899) de Mekke'ye mücâvir olduğu yıllarda sadece ilimle meşgul bulunması sebebiyle herhangi bir kazancının olmadığını söylemiş, bundan dolayı da okuttuğu

⁸³ Ebû Dâvûd, Zekât 45; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 160,193, 195; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, I, 97.

⁸⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, I, 98; İbnü'l-Esir, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadis*, I-V, Beyrut, 1965, I, 370.

⁸⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, I, 98.

⁸⁶ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, I, 98.

⁸⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmi' li-ahlâki'r-râvî*, I, 99-100.

⁸⁸ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, VII, 157.

⁸⁹ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, VIII, 339.

⁹⁰ Zehebî, *A'lâmün-nübelâ'*, X, 152; M. Yaşar Kandemir, "Ebû Nu'aym", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, X, 200.

⁹¹ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 620; Abdülaziz ed-Dehlevî, *Bustanü'l-muhaddisîn*, s. 74.

hadis derslerinden ücret almak zorunda kalmıştır.⁹² Başkalarına yardım için Şu'be b. el-Haccâc (v. 160/777) hadis meclislerinde fakirler, zayıf kadınlar olmasaydı hadis rivâyet etmeyeceğini, onlara bir şeyler vermeleri için rivâyette bulunduğunu söyler, sırf muhtaçlara yardım edilmesi için rivâyette bulunurdu.⁹³ İmâm Ahmed (v. 241/855), İshâk b. Râhûye (v. 238/852), Ebû Hâtım (v. 277/890) gibi muhaddisler, hadisçinin ücret almasını mürüvvete aykırı görmekte, böylelerinden hadis yazılamayacağını söylemektedirler. Bunun yanında Ebû Nu'aym Fazl b. Dükeyn (v. 219/834) gibi âlimler de Kur'ân öğretiminden dolayı ücret alınabileceği gibi hadis öğretimiyle uğraşan ailelerinin geçimin sağlamaya vakit bulamayan hadisçilerin de ücret almasına cevaz vermişlerdir.⁹⁴

Ücretle hadis okutanların sayısı sınırlıdır. Buradan hareketle bütün hadisçilerin topluma yük oldukları gibi bir sonuca gitmek mümkün değildir. Yukarıda isimleri zikredilen hadisçiler de zor durumda ihtiyaç sahibi olduklarını bizzat kendileri ifade etmişlerdir. Bu durumda iş keyfilikten çıkmış, zaruret hâlini almıştır. İstisnâların kaideyi bozmadığı ilkesi ise herkes tarafından bilinmektedir. Bu rivâyetlerin dışında aksine hadis tarihinde birçok muhaddisin kazanç yollarının olduğu, bazılarının ticaretle, bazılarının ziraatle, bazılarının da devlet kademelerindeki görevlerle geçimlerini temin ettikleri bir gerçektir. Başkalarına yük olmamak için çalışan, kimseden hediye ve bağış kabul etmeyen kişiler de vardır.

Hadis tarihi içinde tâbiinin büyüklerinden Medine fakîhi Sa'îd b. el-Müseyyeb (v. 105/723), sultanların hediyelerini kabul etmezdi. Yüz dinarı vardı, bununla zeytinyağı ve başka şeylerin ticaretini yapardı.⁹⁵ Hasan el-Basrî (v. 110/728), Muaviye'nin halîfeliği sırasında Horasan vâlisi Rebî b. Ziyâd'ın kâtipliğini yapmıştır.⁹⁶ Yemenlilerin âlimi Vehb b. Münebbih (v. 114/732), San'â kadılığı,⁹⁷ İbn Ebî Müleyke (v. 117/735), Tâif kadılığı,⁹⁸ Meymûn b. Mihrân (v. 117/735), Ömer b. Abdülaziz döneminde Cezîre kadılığı,⁹⁹ Yahyâ b. Sa'îd (v. 143/760), önce Medine kadılığı, Halîfe Mansûr zamanında da Kâdi'l-kudât görevlerini yürüttü.¹⁰⁰ İbn Ebî Leylâ (v. 148/765), Kûfe müftüsü ve kadısı idi.¹⁰¹ İmâm Ebû Hanîfe (v. 150/767), sultanların

⁹² Zehebi, *A'lâmün-nübelâ*, XIII, 349, a.mlf., *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 623; İ. Lütü Çakan, "Begavî", *DİA*, V, 339.

⁹³ Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 157.

⁹⁴ Ahmed Muhammed Şâkir, *Bâ'isü'l-hasis*, s. 100.

⁹⁵ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 54.

⁹⁶ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 71.

⁹⁷ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 101.

⁹⁸ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, 102.

⁹⁹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, 99.

¹⁰⁰ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 137.

¹⁰¹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 171.

hediyelerini kabul etmez, ticaret yapar, kendi geçimini kendisi sağlardı.¹⁰² Dimeşki olan Evzâ'î (v. 157/774) kâtiplik yapar, mektup yazardı.¹⁰³ İbn Lehî'a Lehî'a (v. 174/790), Mısır kadılığı yaptı. Halife Mansûr aylığı otuz dinar olmak üzere ona maaş verirdi.¹⁰⁴ Şam muhaddislerden İsmâ'îl b. Ayyâş (v. 182/798), babasından dört bin dinar mirasa sahip oldu, bunları ilim yolunda harcadı.¹⁰⁵ İmâm Ebû Hanîfe'nin ashabından Yahyâ b. Zekeriyâ (v. 182/798), Medâin kadılığı görevinde bulundu.¹⁰⁶

Ebû Yusuf (v. 182/798) Halife Mehdi ve iki oğlu döneminde kadılık yaptı, Harûn Reşid'in baş kadısı (kâdî'l-kudât) oldu.¹⁰⁷ İbrahim b. Sa'd (v. 183/799) Medine kadılığı,¹⁰⁸ Yahyâ b. Hamza (v. 183/799), otuz sene Dimeşk kadılığı,¹⁰⁹ Ali b. Müşir (v. 189/804), Musul kadılığı görevinde bulundu.¹¹⁰ İsmâ'îl b. Uleyye (v. 193/809), kadılık yaptı.¹¹¹ Gunder (v. 193/809, sarık ticareti yapardı.¹¹² Etbâ'üt-tâbiîn'in tanınmış hadis hafızlarından Abdurrahmân b. Mehdî (v. 198/814), inci ticaretiyle meşgul olduğu için el-Lü'lü nisbesiyle anılır.¹¹³ Irak muhaddisi olarak anılan Vekî' b. el-Cerrâh'ın (v. 198/814) babası beytül-mâl görevlisi idi. Harûn er-Reşid, onu Kûfe kadısı yapmak istedi, fakat o bunu kabul etmedi. Vekî'e annesinden yüz bin dirhem miras kaldı.¹¹⁴ Ebû Âsım en-Nebîl (v. 212/828), ipek ticareti yapardı.¹¹⁵ Süleymân b. Tarhân, kırk sene Basra camiinde İmâmlık yaptı.¹¹⁶ Mûsâ b. Davûd (v. 217/832) Tarsûs,¹¹⁷ Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm (v. 224/839) Süğûr,¹¹⁸ Süleyman b. Harb (v. 224/839) Mekke kadılığı yaptılar.¹¹⁹ Yahyâ b. Maîn'nin (v. 233/848) babası ileri gelen bir devlet adamıydı. Babasından kendisine büyük miktarda servet kaldığından dolayı zengin bir hayat sürdü.¹²⁰ Daha sonra miras kalan bütün serveti rihlelerde bitince kendi

¹⁰² Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, 168.

¹⁰³ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 178.

¹⁰⁴ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 239.

¹⁰⁵ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, 254.

¹⁰⁶ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 268.

¹⁰⁷ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 293; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zehab*, I, 298–299.

¹⁰⁸ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 252.

¹⁰⁹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 287.

¹¹⁰ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 291.

¹¹¹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 323.

¹¹² Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 301.

¹¹³ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 329; Mücteba Uğur, "Abdurrahmân b. Mehdî", *DİA*, I, 168.

¹¹⁴ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 307.

¹¹⁵ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Asım en-Nebîl", *DİA*, X, 99.

¹¹⁶ Leknevî, *İkâmetü'l-hücce*, s. 73.

¹¹⁷ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 378.

¹¹⁸ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 417.

¹¹⁹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 393.

¹²⁰ Dehlevî, *Bustânü'l-muhaddisin* (çev. A. Osman Koçkuzu), Ankara 1986, s. 124.

ifadesiyle ayağına pabuç alacak parası kalmamıştır.

Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), ilim yolculuklarına başladığı 186/802 yılında önce Basra'ya, sonraları Kûfe, Vâsıt ve Mekke gibi büyük şehirlere gitmiş, 198/814 yılında hacetmek için Mekke'ye oradan da Abdürrezzâk es-San'ânî'den (v. 211/826) hadis almak için yaya olarak Yemen'e gitmiştir. Bütün bu yolculukları sırasında kendi el emeği ile geçinmiş, yük taşımış, yol harçlığını kazanmak için deve bakıcılığı bile yapmış, kendisini seven hocalarından bile maddî yardım kabul etmemiştir.¹²¹ Duhaym (v. 245/859), Ürdün ve Filistin'de Taberiye ve Remle şehirlerinde uzun süre kadılık yaptı.¹²² Dârimî (v. 255/869), şiddetli baskılar sonucu kabul etmek zorunda kaldığı Semerkant kadılığı görevinden sadece bir hüküm verdikten sonra istifa etmiştir.¹²³ Sâika (v. 255/869) lakaplı Ebû Yahyâ Muhammed b. Abdürrahîm, bezzâzdi, kumaş ticareti yapardı.¹²⁴ Nasr b. Ali el-Cehdamî el-Basrî'yi (v. 256/870)Halife Müsta'ın kadı yapmak istedi. Fakat o istihâre için izin istemiş, "Allâh'ım! Senin yanında bana bir hayır varsa beni yanına al!" diye dua ederek uyumuş, uykudan uyandırıldığında vefat ettiği görülmüştür.¹²⁵ İmâm Müslim (v. 261/874), hadis tahsilini tamamladıktan sonra Nişâbur'a yerleşmiş, ticaret yaparak geçimini temin etmiştir.¹²⁶ Ebül-Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Bertî (v. 280/894), Bağdad kadılığı,¹²⁷ İbn Ebî Âsım (v. 287/900) on altı yıl İsfahan kadılığı yapmış,¹²⁸ Medîne fakîhi Ebû Mus'ab Ahmed b. Ebû Bekr ez-Zührî de (v. 292/905) kadılık görevinde bulunmuştur.¹²⁹

el-Begaviyyül-kebir diye tanınan Ebül-Kâsım el-Begavî (v. 317/929), güzel yazı yazdığından hayatını kitap istinsah ederek kazanırdı.¹³⁰ Râmehurmuzî (v. 360/971), memleketi olan Hûzistan'da kadılık yapmış,¹³¹ Hâkim en-Neysâbûrî de (v. 405/1014) kadılık yaptığından Hâkim lakabıyla anılmıştır.¹³² İbn Asâkir (v. 571/1176), Türk hükümdarı Nurüddîn Mahmûd ez-Zengî (v. 569/1173) tarafından inşa ettirilen ilk Dâru'l-hadis'te hocalık yapmıştır.¹³³ *Buğyetül-mültemis* adlı biyografik eseriyle tanınan Endülüslü

¹²¹ İsmail L. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 33.

¹²² Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 480.

¹²³ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 535.

¹²⁴ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 553.

¹²⁵ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 519.

¹²⁶ İbnül-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, II, 145.

¹²⁷ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 597.

¹²⁸ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 640.

¹²⁹ Zehebi, *Tezkiratü'l-huffâz*, *Tezkiratü'l-huffâz*, II, 483.

¹³⁰ Ali Yardım, "Begavî", *DİA*, V, 339.

¹³¹ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 178.

¹³² İbnül-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, III, 177.

¹³³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 250.

tarihçi ve hadis âlimi Ahmed b. Yahyâ ed-Dabbî (v. 599/1203) güzel ve süratli yazdığından bu meslekten dolayı bir hayli para kazanmıştır. İmâm Mâlik'in *el-Muvatta'* adlı eserini bir hafta içinde hiç yanlışsız istinsah ettiği nakledilmektedir.¹³⁴ Üç kardeşten *en-Nihâye* sahibi İbnü'l-Esîr (v. 606/1209), çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur.¹³⁵ İbnü's-Salâh (v. 643/1245), Şam'da daha sonra da Dimeşk'teki Eşrefiyye Dâru'l-hadis'inde hocalık ve yöneticilik yapmıştır.¹³⁶ Zeynüddin el-İrâkî (v. 806/1403), Medine'de üç yıl kadî ve hatip olarak görev yapmış, Zâhiriye ve Kâmilîyye Dâru'l-hadis'lerinde hocalık vazifesini sürdürmüştür.¹³⁷ İbn Hacer el-Askalânî (v. 852/1448), kadılık yapmıştır.¹³⁸

Bedrüddin Aynî (v. 855/1451), çeşitli resmî görevlerde bulunmuştur. Kahire muhtesipliği, evkaf nâzirliği, elçilik, baş kadılık gibi görevler yapmıştır.¹³⁹ Süyûtî (v. 911/1505), kırk yaşında insanlardan uzaklaşarak Nil kıyısındaki evine kapanmış, ömrünün sonuna kadar burada kitaplarını yazmış, sultanları ve hediyelerini dahi kabul etmemiştir.¹⁴⁰ Kastallânî (v. 923/1517), hayatını Kahire'de vâizlikle geçirmiş,¹⁴¹ İbn Arrâk (v. 963/1556), Medine-i Münevvere hatipliği yapmıştır.¹⁴² Aliyyü'l-Karî (v. 1014/1605), hattatlık yapar, senede bir kere yazdığı Mushaf'ı satarak yıllık ihtiyacını karşılar.¹⁴³

Görülüyor ki hadisçilerin birçoğu ticaretle uğraşmış, devlet kademelerinde çalışarak geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Bazıları da son derece afif davranıp kimseden bir şey almamış, çok az miktarla yetinmişlerdir.

6. Gıybet Etmeleri

Gıybet, insanın duyduğu zaman hoşuna gitmeyeceği bir kusurunu arkasından söylemektir. Buna çekiştirme de denir. İnsanları çekiştirip gıybet etmek, Müslümanlara haramdır. Hadis râvîlerinin dinî ve ilmî yönden tenkit edilmesi demek olan cerh, bazı sûfiler tarafından gıybet diye nitelendirilmiştir.

Sûfilerden biri, bir râvîyi cerh eden İbnü'l-Mübârek'e (v. 181/797) gıybet ettiğini söylediği zaman İbnü'l-Mübârek, adama, "Sus! Biz açıklamazsak

¹³⁴ Mehmet Aykaç, "Dabbî", *DİA*, VIII, 395.

¹³⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, V, 22.

¹³⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, V, 221-222.

¹³⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 56.

¹³⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 271.

¹³⁹ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VII, 287; Ali Osman Koçkuzu, "Aynî", *DİA*, IV, 271-271.

¹⁴⁰ İbnü'l-İmâd, *a.g.e.*, VIII, 53.

¹⁴¹ Ayderûsî, *Târihu'n-nûri's-sâfir an ahhâri'l-karni'l-âşir*, Beyrut 1985, s. 106.

¹⁴² İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VIII, 337.

¹⁴³ Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 138.

hakki bâtıldan nasıl ayırt edip bileceğiz?” demiştir.¹⁴⁴ İsmâ‘il b. Uleyye’nin (v. 193/809) yanında cerh yapan birine gıybet ettiğinin söylenmesi üzerine İbn Uleyye, “Hayır gıybet etmedi, ancak güvenilir olmadığına hükmetti” diye cevap vermiştir.¹⁴⁵ Ebû Bekr b. Hallâd, Yahyâ b. Sa‘îd el-Kattân’a (v. 198/813) “Hadislerini almadığın kişilerin kıyamet günü sana hasım olmasından korkmuyor musun?” diye sormuş, Yahyâ da “Resûlüllâh’ın (s.a.v.) niçin hadîsinden yalanı uzaklaştırmadın? diyerek bana hasım olmasındansa onların hasım olması benim için daha iyidir” demiştir.¹⁴⁶ Hadis rivâyet eden Horasanlı ilk sûfilerden olan Ebû Tûrâb en-Nahşebî (v. 245/859), Ahmed b. Hanbel’e (v. 241/855) âlimleri gıybet etmemesini söylediğinde İmâm Ahmed, “Yazık sana! Bu samimi olarak kişinin iyiliğini istemektir, gıybet değildir” diye karşılık vermiştir.¹⁴⁷

Râvîlerin cerh ve ta‘dil edilmeleri dini korumak için caiz görülmüştür.¹⁴⁸ Bunun Kur‘ân’daki delili, “Eğer fâsıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın”¹⁴⁹ âyetidir.

Muhaddis ve aynı zamanda bir sûfi olan İbn Arabî (v. 638/1240), gıybetin mükelleflere haram olduğunu, mü‘min olmayan iyi insanların bile ondan uzak durduklarını, çünkü gıybetten sakınmanın soy güzelliğine delâlet ettiğini, ancak bazı özel yerlerde gıybetin vâcib ve Allâh Teâlâ’ya kurbiyyet olduğunu, işte gıybetin vâcib olduğu yerlerden birinin de hadisçilerin şer‘î hükümleri rivâyet eden râvîleri tanıtırken başvurdukları cerh yolu olduğunu belirttikten sonra şöyle demiştir: “Bize ulemâ billah olan bir zâttan rivâyet edildiğine göre o zât bu konuda arkadaşına; “تعال نَعْتَبُ فِي الله/Gel, Allâh için gıybet edelim” demiştir. Nitekim Şu‘be b. el-Haccâc da (v. 160/777) bir arkadaşına “Haydi gel! Allâh için bir süre gıybet edip, hadis ashâbının kusurlarını zikredelim” derdi.¹⁵⁰ Müslümanların ırzlarının ateşten bir çukura benzediği, ateş çukurunun kenarında duran gruplardan birinin hâkimler, diğerinin de hadisçiler olduğu göz önünde bulundurulursa,¹⁵¹ cerh işinin gerçekten büyük sorumluluk gerektiren bir iş olduğu anlaşılır. Hadisçilerin Müslümanları gıybet etmek gibi manevî bir mesuliyet altına girmeyeceklerini, bu işi sırf şer‘ati yalancı ve düzenbazlardan korumak için yaptıklarını ifade etmek gerekir. Ne var ki bu konuda da çok dikkatli olmak lâzımdır. Şu‘be’nin (v. 160/777) öldükten sonra kendisini rüyada görenlere en çetin amelin,

¹⁴⁴ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 369.

¹⁴⁵ Müslim, “Mukaddime”, 5.

¹⁴⁶ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 369; Ahmed Naim, *Tecrid Tercümesi.*, s. 350.

¹⁴⁷ Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, XII, 316; Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 369; İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zehab*, II, 109; Mehmet Demirci, “Ebû Tûrâb en-Nahşebî”, *DİA*, X, 244.

¹⁴⁸ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 368.

¹⁴⁹ el-Hucurât 49/6.

¹⁵⁰ Ebû Nu‘aym, *Hilyetü’l-evliyâ*, VII, 152.

¹⁵¹ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, II, 369.

“التَّجُوزُ فِي الرِّجَالِ/Rical konusunda haddi aşma”¹⁵² diye cevap vermesi, rüya bile olsa dikkate alındığında başta hadisçiler olmak üzere başkaları hakkında konuşan herkesin cerh konusunda son derece ölçülü ve dikkatli olması gerçeğini ortaya koymaktadır.

7. Gurura Kapılmaları

İlmiyle gururlananlar arasında hadisçiler de zikredilir. Burada kastedilenler, bütün vakitlerini hadis dinlemekle geçiren, bütün rivâyet yollarını toplamaya çalışan, garip isnadlar peşinde koşan, falan kişiden rivâyet etti desinler diye diyar diyar dolaşıp, adam arayanlardır. Bu şekilde olan hadisçilerin birkaç şekilde aldandıklarına dikkat çekilmektedir. Bu durumda olanların kitap hamalı gibi hadisin mânâsını anlamaya gayret etmeden sırf onu nakletmeye çalıştıkları, bu kadarının yeterli olacağını zannettikleri, mânâsını anlamadıkları için gereğiyle amel etmedikleri, herkese farz olan kalbin tedavisi ile meşgul olmayı bırakıp hiç lâzım olmayan senedleri çoğaltmak peşinde koştukları, hadis dinlemenin şartı olan duyma, sonra anlama, sonra ezberleyip koruma ve en sonuncusu olan amel etme ve neşretmeye gereken önemi vermeyip yalnız işitmekle yetindikleri iddia edilmiştir.

Gazâlî (v. 505/1111), bu iddiaları dile getirdikten sonra zamanında bunların görüldüğünü, hadisçilerin bu belâ ile mübtelâ olduklarını, ömürlerini rivâyet ve sened yollarında harcaşıp dinin önemli meseleleri ve rivâyet ettikleri haberlerin mânâları ile meşgul olmamaları yüzünden aldandıklarını, aslında hadisten maksadın ahiret yolculuğuna hazırlanmak olduğunu, çoğu kere bir tek hadisin de bunun için yeterli olacağını, nitekim bir zatın “Kulun gereksiz şeyleri terk etmesi Müslümanlığının güzelliğindedir” hadisini işittiği zaman, bunun kendisine yeteceğini, bunu yerine getirdikten sonra diğer rivâyetlere bakacağını, akıllı kimselerin böyle yapması gerektiğini söylemektedir.¹⁵³

Gazâlî'nin hadisçilere yönelik bu eleştirileri, aslında ilimle meşgul olan herkes için geçerlidir. Zira insanı gurura sevk eden özelliklerin başında ilim sahibi olmak gelir. Bu yüzden Gazâlî'nin tenkitlerinden kelâmcılar, vâizler, dil bilimciler, fakihler hatta sûfiler bile nasiplerini alırlar. Bu noktada hedef yalnız hadisçiler değil, ilmin gereğini yapmayan bütün ilim mensuplarıdır.¹⁵⁴

8. Farklı İsnadların Peşine Düşmeleri

İbn Kuteybe (v. 276/889), hadisçilerin pek çoğunun yazdıkları hadisleri

¹⁵² Ebû Nu‘aym, *Hilyetü'l-evliyâ'*, VII, 152.

¹⁵³ Gazâlî, *İhyâü 'ulûmiddîn*, III, 397-398.

¹⁵⁴ Geniş bilgi için bkz. Gazâlî, *İhyâü 'ulûmiddîn*, III, 388-407. İbnü'l-Cevzî, *Telbisü İblîs*, Beyrut 1985, s. 137.

iyice öğrenmeyi ve topladıkları hadisler üzerinde tefakküh edip kafa yormayı bırakıp bir hadisi on veya yirmi tarikten elde etme sevdâsına düşmelerini eleştirmekten uzak kalınamayacağını, hâlbuki sahîh olan bir veya iki hadisin Allâh'ın ilim sahibi olmasını istediği bir kimse için yeterli olacağını, onların bir hadisi on veya yirmi tarikten aramalarından ellerine hadisi arayan yorgun düşüren ve geridekilere bir faydası olmayan yolculuklardan başka bir şey geçmediğini, bu durumda olanların vakitlerini boşa harcadığını, daha faydalı olanı bırakıp daha az faydalı olan şeylerle uğraştıklarını söyleyerek bu şekilde olan hadisçileri açıkça eleştirmiştir.¹⁵⁵ Bazı kişilerin değişik isnad peşine düşmesinin sebebi, halkın gözünde çok hadis bilirmiş gibi görünmek, “Filanca ne de çok hadis toplamış, ne çok sayıda telif etmiş” denilmesi hevesidir. Hadis ilminde her kim bu yolu tutarsa o kimsenin ilimden nasibi yoktur. Böylesine câhil adını vermek bu ilme nispet etmekten daha hayırlıdır.¹⁵⁶ Hamza b. Muhammed el-Kinânî adlı birinin tek bir hadisin iki yüze yakın senedini topladığı, bu işin çok hoşuna gittiği, bir gece rüyasında Yahyâ b. Ma‘în’i (v. 234/848) görünce ona bunu anlattığı onun da “Bu işin, “Çoklukla övünmeniz sizi meşgul etti”¹⁵⁷ âyetinin hükmüne girmesinden korkarım”¹⁵⁸ dediğine bakılırsa böyle bir şeyin çok da makbul olmadığı anlaşılmaktadır. Hadisten maksat gerekenden fazla isnad öğrenmek değil, öğrenilen az sayıda da olsa sahîh isnadlarla gelen rivâyetlerle amel etmektir.

9. Okuma Yazmada Hataya Düşmeleri

İbn Kuteybe (v. 276/889), hadisçilerin rivâyet ettikleri şeyler hakkındaki bilgilerinin azlığı, lahn ve tashîf, yani okuma ve yazma hatalarının çokluğu sebebiyle uğradıkları eleştiriler hakkında, insanların hepsinin bilgi ve fazilette eşit olmadığını, insanların hemen hepsinin gereksiz söz söylemesinin bir şeyi diğer bir şeyle karıştırmasının her zaman için söz konusu olduğunu, ilmin bir dalında ilerleyen kimsenin diğer branşlardaki ayak kaymalarından dolayı ayıplanamayacağını, bir muhaddis için i‘rabda, okunuşta şaşırmanın veya bir fakîh için şiirde yanılmanın ayıplanacak bir şey olmadığını söylemiştir.¹⁵⁹ Nitekim Leknevî (v. 1304/1886) bu hususta, muhaddis olmayan âlimlerin sahîh ile mevzû hadisleri birbirinden ayıramadıklarını söylemiş, Allâh Teâlâ'nın her makama bir makâl, her fenne de bir ricâl tayin ettiğini, bazen bir şahsın taşıdığı fazilet ve özellikleri başkasının taşıyamadığını belirtmiştir.¹⁶⁰ Nitekim bununla ilgili olarak Müslim, mukaddimesinde “Her

¹⁵⁵ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 80.

¹⁵⁶ Müslim, “Mukaddime”, 5.

¹⁵⁷ et-Tekâsür 102/1.

¹⁵⁸ Aydınlı, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 150.

¹⁵⁹ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 78.

¹⁶⁰ Leknevî, *Ecvibe*, s. 34; bkz. s. 30-35.

*ilim sahibinin üstünde daha âlim biri vardır*¹⁶¹ âyetini zikretmiştir.¹⁶² İmâm Mâlik'in (v. 179/795) beytül-mâl teslim edilecek kadar emin insanlardan, sâlihlerden bile olsa bazı şeyhlerden sırf bu işe ehil olmadıkları için hadis almaması, her insanın aynı derecede ilmî liyâkate sahip olmadığını göstermektedir.¹⁶³ Zehebî (v. 748/1347) ise bu durumu örnekleriyle göstermiş, ilimdeki büyüklüğüne rağmen Nûh b. Ebî Meryem'in (v. 173/789) hadislerinin terk edildiğini, bazen bir ilim dalında İmâm olanın başka bir ilim dalında bilgisinin az olduğunu, meselâ Sibeveyh (v. 180/796?)'in nahivde İmâm olmasına rağmen hadisi bilmediğini, Vekî' b. el-Cerrâh'ın (v. 198/814) hadiste ön safta yer almasına karşılık Arapçaya fazla âşinalığının bulunmadığını, Muhammed b. el-Hasen'in (v. 189/805) fıkhıta baş olduğu hâlde kıraatin ne olduğunu bilmediğini ifade ettikten sonra, "*Savaşların komutanları vardır. Savaşları onlar yönetir*" demiş ve insanlara ilimden çok az bir pay verildiğine işaret etmiştir.¹⁶⁴

Şu hâlde, bir branşta âlim olan başka bir branşta o kadar yeterli bilgiye sahip olamamaktadır. Önemli olan kişinin söz söylediği alanda yeterli bilgi ve birikime sahip olabilmesidir.

10. Çelişkili ve Zayıf Hadis Rivâyet Etmeleri

Hadis kitaplarında büyük ölçüde olmasa da sika râvîlerin birbirlerine aykırı rivâyetleri, hadislerin sened ve metinlerdeki ihtilâf çeşitleri görülmektedir. Gerçekten sahâbe başta olmak üzere hadis râvîlerinden kaynaklanan birçok ihtilâf sebebi bulunmaktadır. İhtilâfu'l-hadis veya muhtelifu'l-hadis diye anılan ilim dalı, bu tür problemlerin çözümünü konu edinen en zor ilim dallarındandır.¹⁶⁵ Başta Mu'tezile olmak üzere onlar tarafından hadisçilere yöneltilen ithamlar ve kötulemeler onların iktidarları süresince devam etmiştir. Mu'tezile'nin hadisçilere yönelttikleri ithamların en ağırı ve şiddetlisi hadisçilerin Kur'ân'a, akla ve birbirine zıt hadisler rivâyet ettiklerini iddia etmeleridir.¹⁶⁶

İbn Kuteybe (v. 276/889) hadisçilerin mütenâkız, yani birbirini nakzeden

¹⁶¹ Yûsuf 12/76.

¹⁶² Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 9.

¹⁶³ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, I, 39, 49. Ayrıca bkz. Hatîb, *el-Kifâye*, s. 116; Kâdî 'İyâz, *el-İlmâ*, s. 60.

¹⁶⁴ Zehebî, *Tezkiratü'l-huffâz*, III, 1031.

¹⁶⁵ İsmail L. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar ve Çözüm Yolları*, s. 120–136. Bu konuda İmâm Şâfi'nin *İhtilâfu'l-hadis*, İbn Kuteybe'nin *Te'vilü muhtelifi'l-hadis* adlı eserlerinde konu ile ilgili pek çok örneğe rastlamak mümkündür.

¹⁶⁶ Mısırlı yazar Ebû Reyve (v. 1970) de sünnetin çelişkili ifadeler taşıdığını, râvîler tarafından tahrif edildiğini, sahîh diye adlandırılan hadislerin son derece az olduğunu, sahîhlik denen şeyin râvîlerin iddiasından ibaret bulunduğunu iddia etmiştir. M. Yaşar Kandemir, "Ebû Reyve", *DİA*, X, 214.

çelişkili hadislerden kurtulmanın yollarını gösterdiklerini söylemiştir.¹⁶⁷ Ayrıca kelâmcılara cevap olarak gerçeği bilenlerin hadisçileri rivâyet ettikleri hadislerden dolayı kötüleme haklarının olmadığını, kelâmcıların başkalarının gözlerindeki çöpü gördükleri hâlde kendi gözlerindeki merteyi görmediklerini, başkalarını hadis rivâyeti konusunda itham ederken bu rivâyet edilen şeyleri te'vil etmede kendi şahsi görüşlerini itham etmediklerini belirtmiş,¹⁶⁸ eğer kelâmcılar Kur'ân ve hadiste çözemedikleri problemleri bu ilimlerin ehline havâle etselerdi, bu meselelerin nasıl hâledilmesi gerektiğini öğrenebileceklerini, ama onların baş olma sevdalarının buna engel olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁹

Eğer zıt mânâlarda gelen iki hadisin her ikisi de sahîhse, hadisçilere yöneltilmiş olan ithâmın Hz. Peygamber'e rücû etmesi kaçınılmazdır. Çünkü hadisler onun sözleridir ve hadisçiler bu sözleri sadece nakletmişlerdir. Hz. Peygamber ise birbirini tutmayan sözler söylemekten berîdir.¹⁷⁰ Nitekim İbn Huzeyme (v. 311/925), sahîh isnadla birbirine zıt iki hadis rivâyet edildiğini bilmediğini, böyle iki hadis varsa aralarını telif edeceğini ifade eder ki,¹⁷¹ bu söz hadisi reddetme yerine onu anlamaya çalışmanın önemini beyân eder.

Hadisçilere yönelik bir diğer tenkit de akla aykırı rivâyette bulunmalarıdır. Akılcı, rasyonalist Mu'tezile, bazı rivâyetlerin akla aykırı olduğu gerekçesiyle hadisçilere hücum etmişlerdir. Mu'tezile tarafından akla tanınan tam hâkimiyet sonucunda koydukları prensiplere ters düşen hadisleri inkâra yönelmişlerdir. Çünkü onlar akıl üzerinde hadisin değil, hadis üzerinde aklın hükmünü kabul etmişlerdir.¹⁷² Hâlbuki hadisçiler de durum bunun tersinedir. Nitekim Zehebî'nin (v. 748/1348) "*Ben kulumu sevdim mi onun işiten kulağı, gören gözü olurum*"¹⁷³ hadisi dikkatini çekmiş, eğer *el-Câmiu's-sahîh*'in heybeti olmasaydı, bu hadisin münker hadisler arasında sayılacağını söylemiş, hadisi reddetme yerine sahîh kaynaklarda rivâyetini yeterli görmüştür.¹⁷⁴

Sahâbe nesli dâhil olmak üzere zaman zaman yanlış anlamadan veya başka sebeplerden dolayı az da olsa çelişkili hadislerin rivâyet edildiği bir gerçektir. Hadisçiler, eserlerine aldıkları bu tür hadislerin aralarını bulmaya, ihtilâfı gidermeye çalışmakla birlikte bu konuda çok da başarılı olduklarını söylemek

¹⁶⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 86.

¹⁶⁸ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 13.

¹⁶⁹ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadis*, s. 14.

¹⁷⁰ İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfâsı*, s. X (Talat Koçyiğit'in önsözü).

¹⁷¹ İbn Kuteybe, *Hadis Müdâfâsı*, s. XVIII (Talat Koçyiğit'in önsözü).

¹⁷² Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 222. Mu'tezilenin hadis görüşü konusunda bkz. Hüseyin Hansu, *Mu'tezile ve Hadis*, Ankara: Kitabiyat Yayınları 2004.

¹⁷³ *Buhârî*, "Rikak", 38.

¹⁷⁴ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî*, XI, 341; Kastallânî, *İrşâdü's-sârî*, IX, 290.

her zaman için mümkün olmamaktadır.

Tenkitçilerin hadisçileri eleştirdikleri bir diğer nokta da hadisçilerin zayıf hadisleri naklettikleri ve zararlı olan garîb hadislerin peşine düştükleri yönündedir. Hadis usûlü eserlerinde sahîh ve hasen hadis şartlarını taşımayan ve fakat hadis olarak tarif edilen zayıf hadisin onlardan yüzlere varan çeşidinden bahsedilmektedir.¹⁷⁵ Zayıf hadislerle ilgili nakledilen bu bilgiler, hadis ilminin tamamen bir terimler ilmi olduğunu göstermektedir. Tabiatıyla bir hadisin sahîh olup olmadığını tespit etmede bu kadar çok hadis çeşidi içinde karar vermek de bir hayli zor olacaktır. Hadis ilminin bu açıdan müşkil olduğunu söylemek gerekir. Ne var ki hadisçiler, zayıf ve garîb hadisleri doğru kabul ederek nakletmiş değillerdir. Aksine birbirinden ayırarak ve her ikisini de bildirerek ve çürüğü ile sağlamını, sahîhi ile zayıfını bir araya getirmişlerdir.¹⁷⁶ Zira zındıklar, İslâm'ı tahrif etmek için akıl dışı, anlamsız bir takım rivâyetler sokuşturup İslâm'ı lekelemeye çalışmışlardır. Ayrıca kıssacıların halkı dolandırmak için dikkatlerini çekecek münker, garîb ve uydurma hadisler anlattıkları bir gerçektir.¹⁷⁷ Hadisçiler, hadis olmadığı hâlde halk dilinde hadis diye dolaşan pek çok hadisin aslının olmadığını belirtmişler, bu duruma dikkat çekmişlerdir.¹⁷⁸ Dolayısıyla hadisçiler, zayıf hadisleri ortaya çıkarmış değillerdir. Onlar sadece var olan rivâyetleri toplayarak eserlerine kaydetmişlerdir.

11. Fırkalaşmayı Artırmaları

Hadisçilere yöneltilen eleştirilerden bir diğeri de hadisçilerin İslâm toplumunda görülen gruplaşmaların ve farklı görüşlere sahip mezheplerin oluşmasına ve her grubun kendini destekleyen hadisler bulabilmesine sebep olmaları, böylece Müslümanları birbirlerine düşürerek sünnete ve İslâm'a düşmanlık etmelerine sebep olmakla suçlanmalarıdır.¹⁷⁹ Eğer ortada böyle bir ithâm söz konusu ise bu ithâmın muhatabı yalnız hadisçiler değil, zamanında İslam dünyasında fırkalaşmayı körükleyen, kişisel hevâ ve heveslerine uyararak buna ön ayak olan herkeştir.

12. İlmin Zahiri İle Yetinmeleri

Bir diğer itham da hadisçilerin ilmin zahiri yani dış görünüşü ile hadisin de sadece ismi ile yetindikleridir.¹⁸⁰ Yani hadisçilerin hadislerle gerektiği

¹⁷⁵ İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 41; Süyûtî, *Tedribü'r-râvi*, I, 179; Kâsımî, *Kavâidü't-tahdîs*, s. 108-123; Ahmed Muhammed Şâkir, *el-Bâ'isü'l-hadîs*, s. 42; Koçyiğit, *Hadis İstilahları*, s. 467-470.

¹⁷⁶ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 74, 86.

¹⁷⁷ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 279.

¹⁷⁸ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 75.

¹⁷⁹ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 3; Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilâflar*, s. 60.

¹⁸⁰ İbn Kuteybe, *Te'vilü muhtelifi'l-hadîs*, s. 11.

şekilde amel etmemeleri, yalnız rivâyetle meşgul olmaları demektir. Hadisçi yalnız hadis tahsili ile yetinmemeli, hadis ilminin gereğini de yerine getirmelidir. Bu ilmi öğrenmek isteyen dünyanın en üstün işine tâlip olduğundan amacı yalnız hadis rivâyet etmek olmayıp, hadislerin gereği olan amele riâyet de olmalıdır. Bir hadis öğrencisini evinde konuk eden Ahmed b. Hanbel (v. 241/855), öğrencinin gece ibadetinin olmadığını fark ettiğinde bu durumu doğru bulmamış, ilim öğrenmek isteyen birinin gece virdinin olması gerektiğini söylemiştir.¹⁸¹ Hadisçiler, hadisin zekâtının bir defa da olsa o hadisle amel etmek olduğunu belirtmişlerdir.¹⁸² Rivâyet ilimlerine gereken önemi vererek hadisi din edinme “التدين بالحدیث” hadisçilerin en büyük hedeflerinden biridir.¹⁸³ Bu hedefi gerçekleştiremeyenler faydasız ilim elde etmiş olurlar ki bundan Allâh’a sığınmak gerekir.

III. Sonuç

Hadisçilere yönelik eleştiriler tarihte olduğu gibi günümüzde de devam etmektedir. Her ilim dalının takdir edilen yönleri olduğu gibi, tenkit edilen yönlerinin de olması gayet normaldir, hatta gereklidir. On iki başlık altında çok fazla detaya girmeden ele aldığımız bu eleştirilerin bir kısmı elbette ki doğrudur. Hadisçilere yöneltilen isnad usûlünün bugün dahi tartışılır olması, ilim dalı içinde çelişkili rivâyetlerin bulunması, rivâyet ilimlerinin ortak sorunudur. Tarihi dokümanlara dayalı bilgilerin yüzde yüz doğruluğu hiçbir ilim dalı için söz konusu olamadığı gibi hadis ilmi için de söz konusu değildir. Burada yapılan gâlip zanna göre harekettir, yani bir çeşit içtihatır. Tarihte hadislerin anlaşılmasına gösterilen ilmî çalışmaların tam olarak yapıldığı elbette ki söylenemez. Onların eksik yönleri, çağın modern imkânları kullanılarak Müslüman mantığı içinde çözüme kavuşturulmalıdır. Hadisçilerin bireysel olarak ibadetleri, Kur’ân’la olan ilgileri, menfaat peşinde koşmaları, gıybet etmeleri, gurura kapılmaları, değişik isnad peşine düşmeleri, okuma-yazmada yanılmaları, ilmin zâhiri ile yetinmeleri konusundaki eleştiriler bütün hadisçilere yönelik olmaktan daha çok bazı şahısları hedef alan, mevzii tenkitlerdir. Nakledilen örnekler içinde oluşan genel kanaat daha çok olumlu yöndedir. Bütün bunlara rağmen, Hz. Peygamber’e ait olduğu iddia edilerek nakledilen metinlerin ona ait olup olmadığı konusunda hadisçilerin sarf ettikleri emeklerin elbette ki eksiklikleri bulunacaktır. Önemli olan eksik yönler üzerinde ciddi ilmi mesailerin harcanarak, problemleri noktaların çözüme kavuşturulmasıdır. Zira öncekiler sonrakilere bu manada çok şeyler bırakmışlardır.

¹⁸¹ Hatîb, *Câmi’ li-ahlâki’r-râvi*, I, 143.

¹⁸² Hatîb, *Câmi’ li-ahlâki’r-râvi*, I, 143-144.

¹⁸³ Hâkim, *Ma’rifetü ‘ulûmi’l-hadîs*, Beyrut 1977, s. 107, s. 135.

“Mütekellimîn ve Sûfiyyenin Ehl-i Hadîse Yönelttiği Tenkitlerin Değeri Üzerine”

Özet: Bazı farklı grup ve topluluklar Hz. Peygamber’in hadislerini toplayan ve onları hadis musannefâtında kaydeden ve kaybolmaktan koruyan râvileri tenkit etmişlerdir. Çelişkili ve zayıf rivâyetler nakletmek, yeterli dilbilgisine sahip olmamak, ibadetleri ve Kur’an’ı Kerim’i ihmal etmek, dedikodu ile meşgul olmak, bilgileri ile övünmek, dünyevî çıkarların peşinde koşmak ve hadisleri anlamamak râvilere yönelik tenkitler arasındadır. Fakat bu tenkitler bütün râviler için geçerli değildir. Zira bütün râvileri itham altında bırakmak doğru bir tutum değildir ve bilimsel tavırla da örtüşmez. Râvilerin bütün faaliyetleri Müslümanlara, hadislere uyarak daha iyi birer Müslüman olmaları için gerekli bilgileri temin etme amacına matuftur. Tarihin şahitlik ettiği üzere râviler, İslâm dünyasının muhtelif bölgelerine dağılmış hadisleri tedvîn etmek ve sahîh olanları tespit etmek için rivâyetleri ayıklamak suretiyle görevlerini ifa etmişlerdir. Kimsenin bu çalışmaları görmezden gelmeye hakkı yoktur. Müslümanların, Hz. Peygamber’in hayatının detayları hakkında bilgileri şüphesiz İslâm’ı anlamaya yardımcı olmaktadır ve râvilerin bu hizmette rolü büyüktür.

Atıf: Seyit AVCI, “Mütekellimîn ve Sûfiyyenin Ehl-i Hadîse Yönelttiği Tenkitlerin Değeri Üzerine”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XI/1, 2013, ss. 87–111.

Anahtar Kelimeler: ricâl tenkidi, ehl-i hadîs, sûfiyye, mütekellimûn, hadis.